

ETHIEK EN DE TOEKOMST VAN DE SPORT IN HET TIJDPERK VAN GENOMICS

*Jan Vorstenbosch*¹

Abstract – Sport and ethics have an intricate relation to one another. In this paper three perspectives from which the relation can be examined in a philosophically and ethically interesting way, are explained: an externalist view, an internalist view and a view from the perspective of the methods of ethics. The focus is on the internalist view, which I theorize on the basis of a modified MacIntyrean conception of ‘practice’, being a human activity that is marked out by a telos of its own and unique internal goods. Some of the implications for the two alternative frameworks, the externalist and methodological, of centering the approach around this practice-conception, are considered. The descriptive, normative and ethical possibilities and powers of the practice-approach are shown by the treatment of the doping-issue in sports, and, broader, human enhancement relating to sports, especially on a genetic basis.

Inleiding

Sportethiek is een bijzondere vorm van speciale of toegepaste ethiek. Het bijzondere zit hem niet alleen in het feit dat het een specifieke vorm van praktische ethiek is, naast bijvoorbeeld milieu-ethiek of bio-ethiek. Sportethiek is ook een aparte, eigenaardige, unieke vorm van speciale ethiek. Het verschil is belangrijk gezien de discussies over toegepaste of praktische ethiek van de laatste veertig jaar. Als we gebieden van toegepaste ethiek opvatten als specifieke vormen van ethiek, misschien zelfs *slechts* specifieke vormen, dan verwijzen we impliciet naar een algemeen niveau van ethiek, waarop een principe werkzaam of van kracht is waarvan deze toegepaste morele oordelen vervolgens specificeringen zijn. De toepassing op een bijzonder veld, thema of probleem van die algemene principes, zoals autonomie, schade en nut, kan alleen plaatsvinden, gezien de abstractheid van de algemene principes, op basis van een verbijzondering of interpretatie van zo’n principe (nut, schade of autonomie). Maar dat neemt niet weg dat ‘in principe’ de principes of theorieën ons morele denken sturen. In zekere zin kan er fundamenteel niets verrassends, en in ieder geval moreel of normatief gezien niets ‘nieuws’ gebeuren in de toegepaste ethiek.² Het generische of theoretische niveau lijkt de bron te zijn waaruit we noodzakelijkerwijs moeten putten voor onze morele oordelen over sport, de maat waaraan we sporthandelingen moreel moeten meten.

Dat moge in laatste instantie en in sommige gevallen misschien ook zo zijn. Een voetballer die met duidelijke opzet een kwetsbare, liggende tegenstander hard in het lichaam trapt, is moreel verwerpelijk bezig, niet minder, en misschien zelfs meer, dan iemand die op een dergelijke manier buiten de sport een medemens mishandelt. Maar een onderzoek naar de bijzonderheden van ethiek in de sport zou meer kunnen zijn. Zo’n on-

¹ Universiteit Utrecht

² Het toegepast-ethische werk van de utilist Richard Hare (1989) lijkt me een duidelijke illustratie van deze stellingen.

derzoek zou bijvoorbeeld kunnen beginnen met de suggestie dat er iets *meer* aan de hand is als een voetballer zo'n trap uitdeelt, met de vraag of een trap in het voetbal hetzelfde is als een trap buiten het voetbal. Hoe dan ook leidt de opvatting dat sportethiek een kwestie van toepassing van algemene beginselen of theorieën is, in eerste instantie al af van de beschrijving, de interpretatie, de karakterisering, de zin van sport als een bijzondere en eigenaardige vorm van handelen, of zoals ik zal benadrukken: een bijzondere praktijk. Sport is een sociale activiteit die gekenmerkt wordt door een complex verband van regels die onderling een systeem vormen en niet los van elkaar te begrijpen zijn. Een bijzonder kenmerk van sport- en spelregels is dat zij handelingen eerst mogelijk maken die buiten de praktijk van de sport compleet zinloos en onbegrijpelijk zouden zijn.

Als we de moraal (het voorwerp van ethische reflexie) zien als een systeem van relatief dwingende en algemeen geldige normen, dan lijkt er in ieder geval een belangrijk verschil te zijn tussen een ethiek van een praktijk als sport en de meeste andere toepassingen van een moraalsysteem. In meeste morele oordelen wordt een uitspraak gedaan over bestaande en alleszins begrijpelijke handelingen. Iemand op zijn gezicht slaan is een eerste orde handeling, en ons morele oordeel is dat dat niet mag. Een kwetsbare oude vrouw helpen oversteken, is morele plicht. Dit zijn handelingen die we ons eerst kunnen voorstellen, om er *daarna* over te oordelen in termen van moreel mogen of moeten. Bij sport ligt dat op z'n minst ingewikkelder. Aan de ene kant lijkt ook het nemen van een corner in voetbal, hoewel afhankelijk van spelregels, een handeling die niets met moraal te maken heeft. Aan de andere kant zijn er handelingen die alleen op een voetbalveld zin hebben, zoals het uitvoeren van een sliding om de bal af te pakken waarbij men het risico neemt de tegenstander te raken, die wel degelijk van sommigen morele kritiek uitlokken, maar van anderen niet. Boksen is een nog duidelijk voorbeeld van een sport die kritiek zowel als bewondering uitlokt.³

Een van de verschillen tussen sporthandelingen en het uitschrijven van een giro voor de 3e wereld, is dat sport een complexe, sociale en per definitie cooperatieve én competitieve praktijk is waarvoor in belangrijke opzichten, qua regels, doelen, deugden, *andere* wetten gelden dan voor alledaagse maatschappelijke activiteiten. Het is het onderzoek naar deze 'andersheid' waartoe de verbinding van de termen sport en ethiek door het woordje 'en' uitnodigt. Ik denk dat er globaal drie manieren zijn waarop deze verbinding kan worden gelegd. Ik noem ze de externalistische, de internalistische en de exemplarische benadering.

³ De betekenis en normativiteit van sportregels is afhankelijk van het geheel van regels, zij is holistisch van karakter. Een kind van vier kunnen we relatief eenvoudig leren/uitleggen dat het een ander kind niet moet slaan. De handeling is relatief eenvoudig te identificeren en te bestrijden. Maar enigszins complexe spelletjes en sporten kunnen ze pas later aan. Bovendien is dit leerproces, de introductie in spelen en sporten, vaak een manier om ze sociale en morele vaardigheden bij te brengen en kennis te laten maken met de complexiteit van situaties en relaties. Trapveldjes zijn niet alleen oefenveldjes voor voetbal, maar ook voor de moraal.

1. Drie perspectieven op sport en ethiek

In het internalistische perspectief op de morele dimensie van sport wordt de interne normativiteit van sport, d.w.z. de regels en normen die de sportpraktijk bepalen en voor een deel pas mogelijk maken, onderzocht. Dit onderzoek wordt, voorzover het ethisch is, geleid door de vraag of er sprake is van een bijzondere morele dimensie in de sportpraktijk en hoe die dimensie zich verhoudt tot de overige aspecten en de bestaansredenen van sport. Een van de relevante vragen is dus welke van die regels *morele* regels zijn en waarin ze zich onderscheiden van de andere typen regels die we in de sport aantreffen. Om daar achter te komen moeten we zowel het regelbegrip en de typologie van regels als het begrip van 'moraal' of 'moreel' dat we hanteren, nader onderzoeken.

Het internalistische perspectief wordt o.a. geleid door de gedachte dat sport een autotelisch karakter draagt, d.w.z. dat het doel en de zin van sport in de activiteit zelf gelegen is, en niet daarbuiten, niet bijvoorbeeld in de gezonde effecten van sportbeoefening. Natuurlijk kan sport worden bepleit vanwege de positieve effecten op gezondheid. Mensen doen vaak aan sport om fit te blijven. Maar in de meeste gevallen zullen mensen die aan sport doen, plezier beleven aan sport, en primair de zin van sport in de activiteit zelf zoeken en vinden. Een zeker bewijs daarvan is dat sport ook vaak niet gezond is (zeker geldt dit voor topsport) en dat gezondheid ook op andere manieren, en zelfs beter en veiliger, dan door de competitieve en in sommige opzichten riskante sportpraktijk kan worden bevorderd. Op de relatie tussen sport en 'externe' waarden zoals gezondheid kom ik terug in de uitleg van het externalistische perspectief.

Dit autotelische karakter is een van de dragende elementen in het begrip van praktijk waardoor ik me in de uitwerking van dit internalistische perspectief zal laten leiden. Het autotelische karakter herinnert ook aan de uitspraak van Aristoteles dat het menselijk handelen, de praxis, gekenmerkt wordt doordat het zijn doel in zichzelf vindt en niet daarbuiten. Aristoteles stelt de praxis tegenover de techniek, het productieve handelen, dat een zelfstandig ding, los van de activiteit, oplevert: een tafel, een computer. De praxis is zichzelf genoeg, de deugd en de kunde is haar eigen beloning, zou men kunnen zeggen. Het autotelische karakter van sport is ook verbonden met het door Huizinga benadrukte, 'ongewone' karakter van het spel: de sportwedstrijd slaat een gat in het alledaagse, zij is in tijd en ruimte gescheiden van het gewone leven.⁴

In methodische zin is dit perspectief het belangrijkste van de drie omdat de juiste analyse van het *bijzondere* karakter van sport als menselijke en maatschappelijke praktijk een voorwaarde is voor de stellingen die vanuit de andere perspectieven op ethiek en sport kunnen worden ontwikkeld, bijvoorbeeld in relatie tot de vraag naar het morele belang van sport in het externalistische perspectief, de manier waarop sport bijvoorbeeld een rol kan spelen in het tegengaan van racisme in de samenleving. Die manier wordt voor een belangrijk deel bepaald door het feit dat sport en de vaardigheden, verdiensten en deugden die sport bepalen, *in algemene zin* menselijke vaardigheden en deugden zijn, en niet gebonden aan huidskleur, religie of geloof. Sport maakt onder deze gezichtspunten iedereen gelijk.

⁴ J. Huizinga (1997: 22 e.v.): 'Spel is het uitreden uit het gewone of eigenlijke leven in een tijdelijke sfeer van activiteit met een eigen strekking'. Ik denk veilig te kunnen zeggen dat sport een vorm van spel is in de door Huizinga bedoelde zin.

Als we het internalistische perspectief vangen in de term sportethiek, dan kunnen we dit externalistische perspectief vangen door sport en ethiek te verbinden, naar analogie van tal van andere relaties die we kunnen leggen tussen sport en wetenschap, sport en recht, sport en politiek. Sport en ethiek zou zich dan concentreren op de relatie tussen sport en de algemene maatschappelijke moraal.⁵ Tamboer en van Steenberg, die deze twee perspectieven bespreken onder de noemer van het ‘dubbelkarakter’ van sport, behandelen in hun handboek bv. ethisch kwesties zoals sport en gezondheid, sport en sociale integratie, sport en milieu en sport en geweld.

Ik sta kort stil bij dit verband tussen sport en algemene moraal. De meest voor de hand liggende manier om het externe verband tussen sport, tussen de interne normativiteit (regels, doelen, deugden) en moraal in algemene zin, te begrijpen is te vragen naar de onderschikking of bovenschikking van moraal ten aanzien van de interne normativiteit van sport. Bovenschikking ligt meer voor de hand: maatschappelijke activiteiten, zo lijkt het criterium, zijn alleen moreel geoorloofd als ze verenigbaar zijn met algemene of universele morele regels, zo mogelijk het volgen van die regels (of de deugden die ermee verbonden zijn zoals behulpzaamheid of tolerantie) bevorderen. Het meest bekende voorbeeld is dat van de mensenrechten: sporttoernooien zouden moeten worden geboycot wanneer ze gehouden worden in landen waarin de mensenrechten worden geschonden.

Onderschikking zou leiden tot de lastiger te verdedigen thesissen dat sportbeoefenaars in sommige opzichten, bij de ontwikkeling van deugden, of het volgen van regels, mogen afwijken van dat wat de algemene moraal ons voorhoudt. Topsporters bijvoorbeeld zouden wereldvreemd, egoïstisch, eenzijdig en narcistisch mogen zijn, aangezien ze alleen op die voorwaarden grootse prestaties kunnen leveren.

Maar er zijn andere manieren om dit externalistische perspectief in te vullen. Bijvoorbeeld door te kijken in hoeverre de interne normativiteit instrumenteel of juist niet-instrumenteel (in causale zin) is voor het handhaven of bevorderen van de algemene moraal.

Het derde perspectief op sportethiek benadrukt niet het causale, afgeleide of instrumentele karakter dat sport verbindt met de algemene moraal, maar de *exemplarische* betekenis die problemen, redenen en regels, normen en deugden binnen het handelingssveld ‘sport’ kunnen hebben voor het denken over ethiek in het algemeen (zie bijv. Midgley 1974; Rawls 1955; en deels in kritische zin: Cavell 1996: 313-326). Met enige overdrijving zouden we hier kunnen spreken van ethiek als een reflexieve praktijk die in veel (formele) opzichten kan leren van de sportpraktijk en de daarin aanwezige normativiteit (zoals anderen de ethiek willen modelleren naar de economie of de politiek).

Deze exemplarische betekenis kan nog op verschillende manieren worden uitgewerkt: symbolisch, metaforisch en theoretisch-methodisch. Er is de *symbolische* betekenis die sport voor de ethiek kan hebben. Sport geeft een moraal van ‘sportiviteit’ gestalte, die zich kenmerkt doordat het eigenbelang (het belang om te winnen) wordt gebonden aan de eis dat men slechts op een faire manier wil winnen. Deze moraal kan vanuit haar thuisbasis in de sportactiviteit worden getransponeerd naar andere menselijke sferen waarin dit eigenbelang aan eisen van fairness wordt gebonden.

⁵ Beauchamp and Childress, auteurs van een belangrijk handboek in de bio-ethiek, spreken van ‘common morality’ en expliciteren die in de vorm van vier belangrijke midden-niveau-principes: welzijn, niet schaden, autonomie en rechtvaardigheid.

Er is de *metaforische* betekenis van sport in relatie tot de ethiek, de manier waarop het spel en sportbegrip, en de manier waarop regels in daarin functioneren, kan worden gebruikt om centrale problemen van de ethiek te verhelderen.

En er is de methodische of *theoretische* betekenis van de sport, misschien een variant van de metaforische betekenis, tot uiting komend in de poging om theoretische of methodische problemen van de algemene ethiek, zoals de relatie tussen regels en principes, de verhouding tussen normen, waarden en zingeving, de rol van tijd en ruimte, aan de hand van sport te verhelderen.

Over het externalistische en exemplarische perspectief op de verhouding sport-ethiek zal ik slechts terloops iets zeggen. Ik laat het aan de lezer over om vanuit het gezegde voor eigen rekening hier sporen te trekken.

2. De definitie van sport

In de sportfilosofie is er veel discussie over de definitie van sport (zie bijv. Steenberg, 2004). Deze discussies gaan helaas zelden vergezeld van een methodische reflexie over wat een definitie is, welke typen definities er zijn en wat met een definitie kan worden bereikt. Meestal wordt meteen overgegaan tot de vraag wat de noodzakelijke en/of voldoende voorwaarden zijn om een activiteit, een geheel van handelingen, als sport aan te duiden. Populair is ook de benadering in termen van familie-gelijkenis, een idee van Wittgenstein naar aanleiding van de moeilijkheden om voor het begrip spel (game) essentiële, noodzakelijke en voldoende voorwaarden, te formuleren waaraan alle activiteiten voldoen die we een spel (game) willen noemen.

Colin McGinn sluit in een boekje over sport in de reeks *'The art of living'* aan bij deze benadering. *'The concept of sport is an open-ended and negotiable concept, not one that is precisely tied down to a uniform set of activities'*. Met deze opmerking ben ik het eens. Hij gaat dan echter verder met de opmerking *'I'm interested in skilled movement of the kind typified by paradigm instances of sport (so not piano playing or typing)'*. Niet erg bevredigend als definitie, deze circulaire verwijzing naar voorbeelden van sport. McGinn maakt even later wel duidelijk dat hij afstand neemt van een definitie die sport bindt aan het competitieve element. Voor een deel lijken zijn redenen hiervoor van morele aard, – hij heeft het over *'the dangers of the adversarial character of competing sports'* en vraagt zich af competitieve sport niet *'inherently alienating'* is. *'To me, competition is incidental to sport, a means rather than an end, and, in truth, I rather dislike it, as an overriding motive'*.

Ik wil helder zijn over mijn standpunt in deze definitiekwestie. Mijn opvatting staat lijnrecht tegenover die van McGinn. Mijn interesse ligt juist, hoewel niet uitsluitend, in het competitieve karakter van sport. Ik omschrijf sport als volgt

Sport is een sociale praktijk die gebaseerd is op constitutieve regels die een kunstmatig doel in het leven roepen dat gekenmerkt wordt door het opwerpen van obstakels die alleen dankzij specifieke lichamelijke en mentale vaardigheden zijn te overwinnen, welke vaardigheden publiekelijk moeten worden getoond en getest in een vergelijkend, agonaal of competitief, op winnen gericht tijd-ruimtelijk beperkt verband: de wedstrijd.

Deze omschrijving sluit op onderdelen aan bij bekende definities van sport (bv. die van Bernard Suits die het obstakelement naar voren haalt) (Suits 1998: 39-48). Een van de argumenten tegen McGinn's nadruk op 'skilled movement' is dat veel vormen van de 'geschoolde bewegingen' die in sporten, zoals voetbal, gangbaar zijn, ook en zelfs op een complexer niveau te bewonderen vallen in bijvoorbeeld circussen. Een van de criteria om sport als bijzonder fenomeen of activiteit filosofisch te begrijpen, is dat de definitie helder maakt waarom sport een unieke activiteit is. Mijn omschrijving vormt ook, daar kom ik rond voor uit, het uitgangspunt voor een *normatieve* theorie van sport. Onder een normatieve theorie van sport versta ik een theorie waarin een basis van redenen en criteria wordt gelegd voor onze oordelen over wat goede en slechte sport, mooie en minder mooie sport, *faire* en *unfaire* sport is, met name in het licht van morele normen, bijvoorbeeld inzake het dopingvraagstuk.⁶ Voor deze normatieve theorie, is behalve de definitie het begrip van sport als een praktijk belangrijk.

3. Het begrip 'praktijk'

Het praktijkbegrip, dat ik gebruik om het internalistische perspectief te ontwikkelen, ontleen ik in eerste instantie aan MacIntyre die het een belangrijke rol geeft in zijn boek *After Virtue* uit 1981. MacIntyre's neo-Aristotelische benadering van praktijken draait vooral om het begrip 'interne goederen'. Praktijken kenmerken zich doordat de deelnemers speciale interne goederen nastreven. Die interne goederen worden gerealiseerd in een proces waarin geprobeerd wordt om normen van excellentie te bereiken die passen bij die activiteit (en die de activiteit deels definiëren of constitueren). Het resultaat is dat de menselijke vermogens, en de opvattingen over de doelen en goederen waar het om gaat, systematisch uitgebreid worden.⁷ Interne goederen komen bovendien alleen in het bereik van diegenen die het niet, of in elk geval niet enkel en alleen te doen is om de externe goederen of beloningen die het succesvol nastreven van het doel van die praktijken *ook* met zich mee brengen, zeker wanneer de praktijk professioneel, d.w.z. als hoofdactiviteit in iemands leven wordt beoefend. MacIntyre noemt als dergelijke

⁶ Problematisch is misschien dat deze definitie ook *uitsluitend* werkt t.a.v. sommige alledaagse toepassingen van het sportbegrip. Mijn definitie sluit bv. individuele, lichaamsgebonden activiteiten uit zoals het dagelijks rennen van de 5 kilometer met geen ander doel dan dat in je eentje te doen en te blijven doen, zelfs als dat niet gebeurt om redenen zoals fitness of gezondheid, maar om de eigen grenzen te verkennen en persoonlijke records te vestigen. Hoewel dat laatste een sportaspect in mijn betekenis kan hebben, niet alleen vanwege familiegelekenis met de voorwaarde van rivaliteit in mijn sportdefinitie (in deze individuele activiteit ben je in zekere zin je eigen rivaal, of de rivaal van je vroegere ik dat het record liep), maar misschien ook vanwege de imaginaire vergelijking met tijden die andere, eventueel topsporters, lopen over deze afstand. Uiteindelijk denk ik dat deze discussie ook verband houdt met de vraag is of je ook in relatie tot jezelf morele verplichtingen kunt hebben die verder geen sociale dimensie hebben of verband met anderen, of dat je alleen in 'other-regarding' situaties van ethiek kunt spreken. Kort gezegd: kun je onsportief zijn tegenover jezelf?

⁷ MacIntyre maakt overigens niet duidelijk of dit resultaat door de beoefenaars van een praktijk beoogd wordt. Het is mogelijk dat een schilder als Rembrandt bij het schilderen van portretten (het voorbeeld van portret schilderen is van MacIntyre) primair beoogde een prachtig schilderij te maken, en misschien secundair daarbij 'interne goederen' zoals in het geval van schilderkunst, een unieke esthetische ervaring mogelijk te maken, en dat we – 'we' verwijst hier naar enig later forum van kunstkenner – pas achteraf kunnen stellen dat door Rembrandt de doelen en interne goederen van portretschilderen zijn uitgebreid. Maar wat 'uitbreiden' zou kunnen betekenen, blijft ook hier in het vage.

externe goederen zaken als geld, macht en prestige. Hij probeert met zijn theorie van wat er nodig is om een praktijk bloeiend te houden, een deugdethisch fundament te leggen als alternatief voor de dominante, handelingsgerichte utilistische en Kantiaanse ethische theorieën. Dit fundament wordt gecompleteerd door twee andere stellingen, namelijk die met betrekking tot de narratieve eenheid van een mensenleven en die met betrekking tot een morele traditie die een samenleving kenmerkt. Op deze twee opvattingen van MacIntyre zal ik hier verder niet ingaan. De vraag hoe de interne morele normativiteit zich verhoudt tot een omvattende moraaltheorie ligt voor de hand omdat niet alle normativiteit in sport moreel is, de moraal van de sport slechts een beperkte moraal is, en natuurlijk ook omdat niet alle moraal sportmoraal is, en bepaalde morele normen zonder meer prioriteit lijken te hebben. Deze vraag, in mijn ordening een vraag vanuit het externalistische perspectief, gaat het bestek van dit artikel te boven.

Sport is een historisch en maatschappelijk geconstrueerde en steeds veranderende praktijk in de algemene zin die MacIntyre aangeeft. MacIntyre zelf gebruikt ook sporten, zoals schaken, als voorbeeld van een praktijk. De waarde van sport is echter, anders dan bij bijvoorbeeld een praktijk als wetenschap of geneeskunde, niet direct afleidbaar uit het reële en onmiddellijke belang dat burgers hebben bij kennis of gezondheid. De sociale betekenis en waarde van sport is onmiskenbaar gezien de enorme aandacht die sport krijgt. Maar ook de roddeljournalistiek krijgt veel maatschappelijke aandacht. De vraag is waar de waarde van een praktijk op gebaseerd is en of ze de toets van de kritiek, bijvoorbeeld de morele kritiek, kan doorstaan.

De waarde van sport heeft te maken met het feit dat succes en eer in de sport behaald worden in een wedstrijd of competitie die volgens voor iedere deelnemer geldende regels is georganiseerd, en in een publieke, voor iedereen toegankelijke entourage, wordt gerealiseerd.⁸ De sporter, zijn rivalen en het publiek vormen zo een drieplaatsige structuur die essentieel is voor sport als sociale activiteit. Een belangrijk element in deze structuur is dat voor het bereiken van een op zich simpel doel – het afleggen van 100 meter, het in een doel schieten van een bal – obstakels worden opgeworpen in de vorm van regels die de meest efficiënte wijze om het doel te bereiken verbieden. De obstakels hebben tot doel de fysieke en mentale vaardigheden van de deelnemers op de proef te stellen en de strijd tussen rivalen spannend te maken. De spanning tussen direct eigenbelang – winnen – en de vrijwillige onderwerping aan voor iedereen geldende obstakels en regels die dat belang in de weg staan, schept situaties die een beroep doen op algemeen menselijke deugden zoals doorzettingsvermogen en moed en morele idealen zoals eerlijkheid en rechtvaardigheid. Deze situaties kenmerken zich bovendien door eenmaligheid en een grote mate van intensiteit als gevolg van de druk die op de sporter wordt uitgeoefend door de gevraagde snelheid van handelen, de aanwezigheid van tegenstanders en de vaak grote belangen die op het spel staan. Sport definieert en intensiveert zo situaties waarin lichamelijke, mentale, emotionele en morele capaciteiten van mensen

⁸ Ik concentreer me verder in dit artikel vooral op topsport. Dit ligt enigszins besloten in het nogal perfectionistisch gedachte begrip van een praktijk bij MacIntyre. Het is niet waarschijnlijk dat amateur- of recreatieve voetballers de historische conceptie van doelen en interne goederen van het voetbal zullen uitbreiden. Ook de spanning met externe goederen is bij topsport het duidelijkst. Maar ik meen dat het gehele spectrum van niveau's en vormen waarin een praktijk beoefend wordt, kan en moet worden begrepen in termen van de structuurmomenten van een praktijk. Er is geen fundamenteel verschil tussen amateurvoetbal en profvoetbal in deze opzichten. Voor de tegenovergestelde opvatting, dat voor professionele atleten andere morele normen gelden dan van voor amateurs, zie Tamburrini (2000).

uitgedaagd worden. Het gaat daarbij om excellentie *voor de ogen van een publiek*. Sport schept situaties waarin ‘gehandeld’ dient te worden in de zin die Hannah Arendt in *The Human Condition* uitwerkt en die zij onderscheidt van ‘arbeiden’ en ‘maken’. Handelen is het door woord en daad eervol en met distinctie in de openbaarheid treden in eenmalige, onherhaalbare situaties (Arendt 1998: 174-244). Daarmee is een eerste en voorlopige samenvattende beschrijving gegeven van wat sport interessant en belangwekkend maak, ook vanuit moreel perspectief.

Ik zal nu in vijf stappen mijn opvattingen over het internalistische perspectief uitwerken. In de eerste stap stel ik dat de wedstrijd de eenheid van betekenis en het belangrijkste focuspunt voor de evaluatie, onder andere de morele evaluatie, van sporthandelen. In de tweede stap bekritiseer ik MacIntyre’s praktijkconceptie op een drietal punten en formuleer een meer complete opvatting van praktijk die recht doet aan vier dimensies van praktijken: de telische, de logische, de ethische en de pathische of motivationele. In de derde stap ga ik in op de fundamentele rol van regels voor het begrip van elk van deze vier dimensies. De vierde stap betreft de vraag naar regelrechtvaardiging en regelverandering en de normatieve autoriteit die over het laatste beslist bij controverses. Deze stap bereidt tenslotte de slotparagraaf voor waarin ik probeer te laten zien hoe op basis van deze normatieve theorie met de vragen rond Human Enhancement en sport kan worden omgegaan.

4. De wedstrijd als primaire eenheid van betekenis en focus van waardering van sporthandelen⁹

De eerder gegeven omschrijving van sport eindig ik met het aanwijzen van de wedstrijd als de handeling, of het fenomeen, waarin de sportpraktijk haar primaire eenheid van betekenis vindt. Dit is niet vanzelfsprekend. Veel sportfilosofen zien de eenheid van betekenis van sport in andere fenomenen van de sport, bijvoorbeeld in bepaalde interne goederen, een prachtige actie of doelpunt bij het voetbal, of in de individuele expressie van een stijl of een kundigheid of eigenschap. Vanuit externalistische perspectief kan bovendien deze nadruk op de wedstrijd op allerlei andere manieren in twijfel getrokken worden. Want iemand die het internalistische perspectief ofwel betwijfelt ofwel ongeschikt maakt aan andere waarden, zal de betekenis en zin van sport heel ergens anders zoeken. Een derde alternatief hangt samen met het perspectief van de deelnemende atleten. Dit perspectief lijkt weliswaar gericht op het doel van de praktijk, namelijk het winnen. Maar dit winnen is voor veel sporters niet direct verbonden met de wedstrijd, maar met het winnen van ‘prijzen’, een toernooi, een competitie, een titel zoals ‘Beste

⁹ De term ‘focus van waardering’ ontleen ik aan Shelley Kagan, die in *Normative Theory* opmerkt dat ethische theorieën vaak een verschillende ‘focus of evaluation’ hebben, bijvoorbeeld individuele handelingen (act-utilisme) of regels (regelutilisme) of deugden (dispositie-utilisme), waarop het voorgestelde morele principe (het utilistische principe) primair wordt toegepast. Het moge duidelijk zijn dat deze theorieën tot heel verschillende normatieve oordelen leiden. Met het aangeven van de wedstrijd, als een concrete maar complex handelingsgeheel, als focus van evaluatie, heb ik dus een belangrijke stap gezet in de ontwikkeling van een normatieve sportethiek. Deze methodische kwesties moet ik hier echter verder laten rusten.

sporter van het jaar 2009'. Het is dus geenszins vanzelfsprekend dat de wedstrijd de primaire eenheid van betekenis en waardering is voor de sportfilosofie en sportethiek. Sommige van deze alternatieve 'zineenheden' kunnen we betwisten door een analogie te trekken met de taal als een systeem van regels waarin woorden, zinnen, verhalen zich aandienen als eenheden van betekenis. In de linguïstiek en logica is algemeen geaccepteerd dat niet woorden, maar zinnen de dragers van betekenis zijn. Voor een woordje als 'en' is het evident dat het op zichzelf geen betekenis heeft. Maar met het woord 'bal' – niet voor niets een *zelfstandig* naamwoord – lijkt dat niet zonder meer duidelijk. Het heeft 'betekenis' – ik kan me een bal voorstellen en dat lijkt niet zinloos (alhoewel: waarom zou ik? En als ik het echt probeer en het lukt, is er dan helemaal geen context? Een bal die als het ware in de lucht hangt?).

Toch wordt de relatie tussen taal en wereld gezien als primair een relatie tussen zinnen en feiten (gebeurtenissen of handelingen). 'Bal' heeft als woord geen zin, maar de zin 'De 'bal ligt op het veld' heeft dat wel. De gedachte is hier dat de wereld, onze wereld, niet bestaat uit statische objecten, maar uit 'feiten', gebeurtenissen en processen – De wereld is alles wat het geval is (Wittgenstein). De analogie tussen taal en een praktijk als sport begint hier te werken. Want ook in werkelijkheid heeft een voetbal, als object, geen zin zolang hij in de materiaaltas zit. De bal krijgt pas betekenis wanneer hij wordt opgenomen in een handelingsgeheel, wanneer hij gaat functioneren in een handeling, bijvoorbeeld het nemen van een penalty die we als het analogon van een talige zin kunnen beschouwen (en zo ook kunnen uitdrukken: 'Hij nam een penalty').

Maar een penalty is zelf een element in een groter geheel en alleen te begrijpen als een sanctie in relatie tot een eerdere handeling, bijvoorbeeld het onderbreken van een doelpunt voor de tegenpartij door de bal met de hand te spelen. Afzonderlijke sporthandelingen zoals het nemen van een corner, het spelen van de bal met de hand, een penalty, zijn dus slechts zinvol binnen het grotere geheel van een wedstrijd. Er wordt afzonderlijk en in standaardsituaties op getraind, maar deze training en het effect ervan krijgt pas zin en 'erkenning' in het competitieve verband van de wedstrijd.

Ik heb drie redenen voor de stelling dat we de zin van sport, en de focus van onze evaluaties van sporthandelingen, moeten leggen in de wedstrijd.¹⁰ De eerste reden is logisch van aard. Andere 'foci of eenheden van betekenis' zijn logisch afhankelijk van de wedstrijd. Dat geldt om te beginnen voor afzonderlijke handelingen, en van samenstellende delen zoals sets, en de beide helften van een voetbalwedstrijd. Die vormen maar in relatieve zin een eenheid: je kunt ze niet winnen. De betekenis van een mooie actie is afhankelijk van het feit dat hij, onder de druk van een competitieve situatie in een wedstrijd, wordt uitgevoerd. Als dezelfde actie voor de wedstrijd door iemand los van elke druk zou worden uitgevoerd, is het een kunstje. In de wedstrijd is het pas een mooie actie. Doelpunten kunnen alleen in een wedstrijd worden gemaakt. Toernooien, competities, ereprijzen dienen zich weliswaar aan als 'foci' van betekenis, en zijn misschien belangrijker vanuit het perspectief van de deelnemers. Maar die 'eenheden' zijn logisch afhankelijk van het feit dat er wedstrijden zijn gewonnen, terwijl omgekeerd wedstrijden mogelijk zijn zonder dat er een competitie of ereprijs mee verbonden zijn.

¹⁰ Ik beweer niet dat de wedstrijd de *enige* betekenisvolle eenheid is voor morele predicaten, maar wel dat het de *primaire* eenheid is. Ook handelingen binnen de wedstrijd en in relatie tot de wedstrijd en bijvoorbeeld competities kunnen voorwerp van oordeel zijn. Maar veelal zijn deze oordelen afgeleid van hun betekenis in relatie tot de wedstrijd.

De winnaar van de voetbalcompetitie is diegene die de meeste punten heeft behaald en die punten kunnen alleen in wedstrijden worden behaald.

De tweede reden is dat mijn conceptie van een praktijk een teleologisch handelingsbegrip veronderstelt. Teleologische begrippen zoals doel, intentie en motief krijgen echter in de sport hun directe, concrete betekenis steeds in relatie tot de wedstrijd, niet tot een competitie of eerbewijzen zoals Sportman van het jaar. Daarvoor zijn die omvattende doelen niet, of minder geschikt. Wel beïnvloeden of ‘kleuren’ die omvattende doelen, de contexten waarin wedstrijden worden gespeeld, in veel gevallen de motivationele kant van een sportwedstrijd. Zo kan een wedstrijd aan het slot van de competitie om ‘des keizers baard’ gaan, terwijl de finale van een WK veel lading heeft. Maar dat is niet relevant voor het telos van de sport en zelfs niet van deze sportwedstrijd, wel voor het oordeel over een concrete wedstrijd. Het telos is en blijft het winnen van de wedstrijd op een manier die wordt geconditioneerd door het ethos, de logos en het pathos van de sport. Het is de wedstrijd die wordt gewonnen of verloren, en winst of verlies zijn uitdrukking van het telos van sporten, zoals schoonheid dat is van kunsten en kennis van de wetenschappen. De condities van ethos, logos en pathos bepalen de waardeoordelen waarmee winst of verlies kunnen worden gekwalificeerd. Ook die waardeoordelen gelden primair bij wedstrijden. Het mooie, spannende, historische, faire karakter van sport geldt primair bij wedstrijden. Dat die oordelen steeds geconcretiseerd worden door de bijzondere omstandigheden waarin bijvoorbeeld de competitieve krachtsverhoudingen en motivaties van precies deze twee tegenstanders een rol spelen, en dat ze soms complex en veel kanten hebben – een wedstrijd kan spannend, niet mooi en tot op zekere hoogte unfair zijn – doet geen afbreuk aan het feit dat het object van oordelen primair de wedstrijd is.¹¹

De derde reden is dat de interne goederen van sport essentieel verbonden zijn met het realiseren ervan in een publieke context. Die publieke context veronderstelt een eenheid van tijd, plaats en handeling. Voor de voetbalcompetitie of een Champions League toernooi is zo’n eenheid van tijd, plaats en handeling er niet, of in ieder geval is die eenheid slechts relatief.¹²

¹¹ De toepassing van deze stelling dat de wedstrijd de eenheid van betekenis is, op concrete sporten is overigens niet eenvoudig. Neem bijvoorbeeld wielrennen. Wielrennen kent tal van verschillende wedstrijdvormen, om te beginnen wegwedstrijden, baanwedstrijden en cross-country-wedstrijden. Wegwedstrijden kunnen vervolgens zowel eendaagse wedstrijden als meerdaagse wedstrijden met als meest opvallende vorm de beroemde etappekoersen zoals de Tour de France, de Vuelta en de Giro. Is nu in het geval van bijvoorbeeld de Tour een etappe de eenheid van betekenis of de Tour als geheel, d.w.z. het eindklassement dat opgemaakt op basis van tijd of punten ‘aan het einde van de rit’? Mijn hypothese is dat het de afzonderlijke etappes zijn, maar dat neemt niet weg dat de categorieën die op etappes van toepassing zijn (mooi/lelijk, spannend/saai, fair/unfair, historisch/onbelangrijk, dramatisch) ook op etappekoersen van toepassing zijn, maar op een verschillende manier. Hetzelfde geldt overigens ook voor de samenstellende delen van een wedstrijd (sets, games, helften van een wedstrijd). Mijns inziens toont dit aan dat het van belang is om een onderscheid te maken tussen het telos en de interne goederen van de sport. Het telos van de sportpraktijk is verbonden met de wedstrijd en het wedstrijdresultaat, en niet direct, maar indirect met de interne goederen die weer wel een rol gaan spelen in onze oordelen over de wedstrijd.

¹² Deze opvatting over de centrale betekenis van de wedstrijd, die direct samenhangt met de nadruk op het agonistische, rivaliserende karakter van sport, krijgt nog meer profiel wanneer we ze afzetten tegen het belang dat sommigen aan records hechten. Want records worden soms gevestigd in wedstrijden waarin dit rivaliserende karakter ondergeschikt is, bv. op de langere loopafstanden met behulp van hazen. Mijn opvatting is dat records van ondergeschikt belang zijn in de sport. In de Griekse sportcultuur waren ze zelfs onbekend. In de moderne vertechnologiseerde en verwetenschappelijkte sportcultuur zijn ze in hoge mate relatief geworden. En verder: records zijn papieren boekstavingen, zelden verbonden met concrete, memorabele herinneringen. Die zijn voorbehouden aan historische wedstrijden, echte ‘gevechten’.

De betekenis van deze redenen komt beter tot zijn recht in het kader van de verbreding en verdieping van de conceptie van sport die in de volgende paragraaf aan de orde komt. Er is bijvoorbeeld een nauwe, interne relatie tussen het competitieve of agonale element in sport, de wedstrijd als eenheid van betekenis en wat ik in de volgende paragraaf als het ethos, of de morele dimensie van sport, zal aanwijzen. Want pas binnen de wedstrijd worden de deugden en normen die het ongebreidelde winststreven, en vooral het streven naar externe goederen, aan banden leggen, op de proef gesteld. Pas binnen de wedstrijd wordt het pathos van de sport, in normatieve zin gekwalificeerd, wordt het van een pathos van eigenbelang veranderd in het pathos van eer, verdienste, en de erkenning dat de beste het recht heeft te winnen, of het recht heeft de winst op te eisen, of het recht heeft zich te beklagen over het verlies en wat er meer aan normatieve oordelen over een wedstrijd kunnen worden gegeven..

5. De vier dimensies van een praktijk: MacIntyre's praktijkconceptie herzien

In een aantal opzichten berust mijn conceptie van sport op een MacIntyreans praktijkbegrip. Zo sluit ik aan bij zijn opvatting dat 'interne goederen' de eigenheid van een praktijk bepalen, dat er een cruciaal onderscheid is tussen interne en externe goederen en dat die interne goederen noodzakelijk sociale of gedeelde goederen zijn, die niet zijn voorbehouden aan individuen, maar die de hele gemeenschap die participeert in een praktijk, verrijken. Een prachtig doelpunt in de sport is een voorbeeld van zo'n intern goed. Je komt het alleen in het voetbal tegen, iedereen die van voetbal houdt, kan het appreciëren, en het feit dat ik ervan geniet doet geen afbreuk aan het feit dat jij ervan geniet, verhoogt eerder dat genieten. Deugden en criteria of normen van excellentie spelen, net als bij MacIntyre, eveneens een centrale rol in mijn conceptie van sport, maar dat ligt min of meer voor de hand. Want praktijken zoals sport zijn complexe en veeleisende handelingsverbanden waarin individuen een specifiek doel proberen te realiseren op een zo goed mogelijke manier, een manier die 'verdienstelijk' is omdat ze er eer mee inleggen en waarin ze ook nog veel 'van zichzelf kwijt kunnen'.

Maar in een aantal belangrijke opzichten schiet MacIntyre's filosofie van praktijken tekort, of blijft hij in het vage. De drie belangrijkste punten waarin ik MacIntyre afval en/of aanvul, zijn (1) de karakterisering van intrinsieke goederen, (2) de rol van telos in de conceptie van een praktijk en (3) de centrale rol van het regelbegrip in een praktijk, met name in relatie tot de opvatting van het doel. Deze drie punten hangen nauw met elkaar samen, zoals in het algemeen in mijn opvatting van praktijken de verschillende dimensies van een praktijk alleen in onderlinge relatie met elkaar, dat wil zeggen holistisch, zinvol kunnen worden begrepen.

MacIntyre concentreert zich in zijn uitleg van het praktijkbegrip vooral op de intrinsieke goederen als de sleutel tot de eigenheid van een praktijk. Hij noemt 'competitieve intensiteit' als een intrinsiek goed van de schaaksport. Een ongelukkig voorbeeld. Want competitieve intensiteit is aan de orde in vrijwel alle sporten en in tal van andere praktijken eveneens, bijvoorbeeld in de liefde. Daarin lijkt het eerder op een extern goed, dan op iets dat de schaaksport tot een bijzondere praktijk maakt. MacIntyre is in *After Virtue* niet erg uitvoerig over de aard van intrinsieke goederen, en beperkt zich helaas

veelal tot het contrast met externe goederen. Belangrijker is dat interne goederen door MacIntyre min of meer los van het telos en het ethos van een praktijk worden behandeld. Dit lijkt me niet goed denkbaar. MacIntyre benadrukt vooral dat interne goederen worden gerealiseerd in het proces waarin normen van excellentie worden nagestreefd. Maar mijns inziens staan die normen van excellentie weer direct en noodzakelijk in relatie met het telos van de praktijk.

Over het telos zegt MacIntyre merkwaardig genoeg nog minder dan over interne goederen, terwijl dit telos me veel belangrijker lijkt als het constitutieve element van een praktijk. In het geval van sport is winnen (op een gekwalificeerde manier, dus binnen de constructie van een aantal regels en condities) het telos. Voorzover competitieve intensiteit een intrinsiek goed is, wordt het dat dankzij het telos, dat in het geval van een sport wordt bepaald door het opwerpen van kunstmatige obstakels, waaronder we in zekere zin ook de tegenstander kunnen rekenen, en de verbijzondering daarvan in concrete sporten. Via het telos kunnen we ook competitieve intensiteit nader fenomenologisch karakteriseren en wordt de stelling dat praktijken hun eigen interne goederen hebben, veel geloofwaardiger. Want inderdaad is competitieve intensiteit in de sport iets anders dan in de liefde (competitie wordt bijvoorbeeld in de sport publiekelijk getoond en beleefd) en in een aantal opzichten is de competitieve intensiteit in een voetbalwedstrijd ook anders dan in een schaakpartij.

Overigens, kan het telos niet op zichzelf de praktijk definiëren, of liever realiseren. Daarvoor is de karakterisering, in de volle zin van het woord, essentieel gebonden aan de andere elementen of dimensies van de praktijk, zoals het ethos van fairness en het pathos waarmee om de overwinning wordt gestreden.

Het telos is ook bepalend voor de criteria voor excellentie en de deugden en disposities die iemand tot een goede participant aan de praktijk maken. Of een voetballer een goed schot heeft, is afhankelijk van de regels die de dimensies van het voetbalveld, het doel en de bal bepalen. Bij rugby moet ook geschoten worden, maar het voorwerp waarmee geschoten wordt, is daar anders gevormd en dat veronderstelt andere, hoewel deels overlappende kwaliteiten bij de speler. Dat een prachtig doelpunt of een prachtige actie een intrinsiek goed is waarvan de hele gemeenschap van geïnteresseerden in de praktijk geniet, is voor een deel te danken aan het feit dat onder de druk van goede tegenstanders het veel moeilijker is om zo'n doelpunt te maken.

Net als over intrinsieke goederen blijft MacIntyre vaag over het 'telos' van de praktijk. Hij noemt wel als kenmerk van praktijken dat menselijke opvattingen over de doelen waar het om gaat systematisch worden uitgebreid. Nog afgezien van de vraag wat 'deze systematische uitbreiding' inhoudt – Is het een toevoeging aan bestaande concepties? Een verdieping van een blijvende kern? Een herstructurering? En wat is er 'systematisch' aan?) – laat hij het verder bij algemene verwijzingen naar 'kennis' of 'schoonheid' als telos van respectievelijk wetenschap en kunst als praktijken. Dit zijn echter opnieuw allebei nogal ongelukkige voorbeelden omdat (a) deze beide praktijken 'producten' opleveren (hetgeen in strijd lijkt met het verschil tussen een praktijk die intrinsieke goederen levert en een techniek die externe producten levert en (b) deze praktijken nogal radicale veranderingen hebben ondergaan die niet zonder meer als 'systematische' uitbreiding van criteria van excellentie vanuit een deugdenperspectief kunnen worden gezien – in sommige opzichten is juist lelijkheid het doel van moderne kunst.

Misschien door zijn fixatie op deugden en excellenties (het hoofdstuk uit *After virtue* waarin het praktijkbegrip wordt uitgelegd, heet ‘*The nature of the virtues*’) spreekt MacIntyre weinig over regels. Alleen de notie van normen van excellentie lijkt nauw verwant aan het regelbegrip. Misschien is de verwaarlozing van het regelbegrip het gevolg van zijn kritiek op ethische theorieën die precies het regel- of maximebegrip (Kant) naar voren halen. Maar een van de minder gelukkige gevolgen van deze eenzijdigheid is dat er ook weinig over het ‘ethos’ wordt gezegd dat een praktijk kenmerkt, en dat als we de inzet van dit artikel in herinnering mogen brengen, de toegang tot de ethiek van de sport zou moeten zijn. De eigenheid van een praktijk, haar auto-telische karakter, wordt door MacIntyre vooral met een verwijzing naar de intrinsieke goederen onderstreept, en niet door de verwijzing naar het bijzondere karakter van ‘het ethos’ – of in samenhang daarmee het bijzondere karakter van het telos, de logos, en niet te vergeten het ‘pathos’ van de drie voorbeeldpraktijken die hij noemt: sport (schaken), wetenschap (biologie) en kunst (painting). Mijn stelling is dat alle vier deze dimensies alleen ‘holistisch’, door het geheel van een praktijk te bekijken, kunnen worden begrepen.

Voorzover het zinvol is om van prioriteit te spreken, lijkt mij dat in ieder geval voor de sportpraktijk het regelbegrip essentieel is. Het telos van een sport wordt pas geconstitueerd door de spelregels en het wordt gekwalificeerd door de regels van het ethos. De spelregels bepalen ook de interne logica, het ‘spel’ van redenen die de deelnemers aan een praktijk kunnen hebben voor hun handelen in die praktijk. Pas dankzij de regels die bijvoorbeeld het voetbalspelen definiëren, is het mogelijk om te spreken van een ‘logische’ voortzetting van een aanval, of van intrinsieke goederen zoals de schoonheid van een aanval of een doelpunt, het drama van een overwinning in de laatste minuut, of de vreugde bij het lukken van een actie. De spelregels vormen de mogelijkheidsvoorwaarden voor een sport.

6. Sport en regels

Het regelbegrip is sinds het werk van Wittgenstein van centraal belang geworden in de praktische filosofie. Het is echter ook een erg algemeen begrip, met vele interpretaties. Er zijn vele soorten regels en een aantal van die soorten, met name expliciete regels die door de wet en de bureaucratie worden opgelegd, staan in het brandpunt van kritiek. Als iemand zich aan de regels moet houden, lijkt dat zijn vrijheid van handelen in te perken en de vooronderstelling is dat zo’n inperking altijd moet worden gerechtvaardigd. Met deze expliciete, vrijheidsbeperkende en van bovenaf opgelegde regels hebben de typen regels in de sport maar weinig van doen, of op een zeer indirecte manier. In feite gaat het in de sport om drie typen regels die sporthandelen niet zozeer inperken, als wel eerst mogelijk maken.

Daar zijn ten eerste de constitutieve regels die voor een belangrijk deel het telos van het handelen definiëren. Zonder deze constitutieve spelregels is voetballen als sporthandelen niet mogelijk. Het is niet gemakkelijk om de aard van deze constitutieve regels precies te omschrijven en ik zal dat hier ook niet proberen. Ik volsta met een verwijzing naar drie regels zonder welke bijvoorbeeld voetbal ondenkbaar is. De regel dat er een doel moet zijn, van bepaalde afmetingen, en dat een doelpunt is gemaakt wanneer de speelbal over de lijn van dat doel is geweest. De regel dat de bal niet met de hand mag

worden gespeeld, tenzij door de keeper. En de regel dat een in buitenspelpositie gescoord doelpunt niet geldig is. De laatste regel voeg ik vooral toe om te laten zien dat het niet duidelijk is of een constitutieve regel altijd noodzakelijk is voor het spel. Kunnen we ons geen voetbal voorstellen zonder de, of zonder *deze* buitenspelregel? Ik laat deze interessante vragen hier verder rusten. Voor de invalshoek van dit artikel, de ethiek, is het belangrijk te constateren dat deelnemers aan een praktijk zich committeren aan deze regels, en dat iemand die bewust en stelselmatig deze constitutieve regels overtreedt, door bijvoorbeeld steeds hands te maken, een bepaald type moreel discutabel gedrag vertoont. Dit gedrag zal echter snel ontmaskerd en afgestraft worden, aangezien sporten van zichzelf een publieke activiteit vormen en het volgen van deze constitutieve regels in globale zin noodzakelijk is wil de activiteit überhaupt 'geactualiseerd' worden.

Vormen de constitutieve regels al een 'mixed bag', dit geldt zeker voor de regels die het actuele handelen in wedstrijdverband van de sporters bepalen. Ik houd ook hierbij het voorbeeld van voetbal aan omdat dit een complexe activiteit is, vergeleken bij bijvoorbeeld het lopen van de 100 meter. Ik onderscheid in dit sporthandelen tussen de regels van het ethos en de regels van de logos van de sport.¹³ Onder beide categorieën treffen we ook weer diverse typen aan.

De regels van de logos worden gekenmerkt door het feit dat ze zijn ingegeven door het streven om te winnen. Ze bepalen de redenen die individuele sporters of teams hebben om bepaalde capaciteiten te ontwikkelen en bepaalde dingen te doen in gegeven wedstrijdomstandigheden. Voorbeelden van dergelijke regels zijn technische regels (breng het lichaam niet te ver naar achteren bij schieten, want dan gaat de bal over het doel), tactische regels (als de linksback relatief zwak is, laat het spel dan over die vleugel lopen), strategische regels (als de tegenstanders niet zo'n beste conditie hebben, hou het tempo dan hoog). Het moge duidelijk zijn dat de aard en inhoud van deze regels afhankelijk is van de sport waar het om gaat. De constitutieve, telosdefinierende regels zijn hier de primaire bron van normativiteit van zowel de regels en daarmee van de deugden van spelers die op de regels gebaseerd zijn. Interne goederen, een prachtige actie, een geslaagde tactische manoeuvre, zijn vaak het logische gevolg van de toepassing van deze regels, het tonen van de deugden en kwaliteiten van de sporters in wedstrijdverband.

Is er iets moreels terug te vinden in deze regels? Misschien in teamsporten, waar voorondersteld lijkt te zijn dat teamleden deze regels en deugden coördineren en aan wederzijdse verwachtingen gebonden zijn. Misschien ook, in alle sporten, in die zin dat de vooronderstelling in wedstrijdverband is dat iedere deelnemers probeert optimaal naar vermogen te presteren. Als om wat voor reden dan ook, willens en wetens het volgen van deze 'logische' regels achterwege blijft, dan lijkt een belofte geschonden te zijn die het deelnemen aan de sportpraktijk impliceert. Hier ligt een verband tussen de logos van de sport, en het pathos van de sport, voorzover dit pathos ons informeert over de adequate motivatie van sporters in de drie opzichten (telisch, logisch, ethisch) die voor het welslagen van een sportpraktijk voorondersteld worden.

¹³ Ik volg hier losjes Lolland die in de ethiek van sport een dimensie van deontologische, fairness-gerelateerde ethiek ziet en een dimensie van 'utilisme' waarin op verschillende manieren plezierige ervaringen worden gemaximaliseerd (ervaringen van spanning, drama, schoonheid etc.).

De regels van het ethos vormen eveneens, maar weer op een andere manier een ‘mixed bag’. De regels van de logos zijn divers omdat complexe sporten verschillende dimensies en capaciteiten van menselijke wezens aanspreken en elk van deze dimensies eigen regelpatronen met zich mee brengt, refererend naar lichamelijke, sociale en mentale aspecten van mensen. De regels van het ethos zijn divers omdat het wedstrijdgebeuren en ons oordeel over de wedstrijd en de deelnemers op verschillende manieren geconditioneerd is door ‘achtergrondregels’ van fairness en respect. ‘Achtergrondregels’ suggereert dat ze van minder belang zijn, en voor sommige regels van fairness geldt dat misschien ook wel. Een voorbeeld is dat een wedstrijd ‘verziekt’ kan worden door voortdurend commentaar en gevit op de scheidsrechter. Dit is onsportief gedrag omdat de vooronderstelling is dat spelers zich bij de beslissingen van de arbiter neerleggen, ook al zijn die soms betwistbaar. Maar dit gedrag maakt de wedstrijd niet per se zinloos. Veel hangt hier af van de mate en de ernst van het disrespect m.b.t. achtergrondregels en verwachtingen die ermee verbonden zijn. Maar er zijn andere achtergrondregels die essentieel zijn. Een van die achtergrondregels is dat de wedstrijd niet ‘verkocht’ is aan de tegenstander en moedwillig verloren wordt. Een andere, veel complexere, achtergrondregel van fairness ziet op de condities waaronder de wedstrijd verloopt. In beginsel worden deze condities bepaald door een principe van gelijkheid: er mogen geen verschillen zijn tussen de deelnemers aan een wedstrijd die ofwel tegen de afgesproken regels ingaan (Voorbeeld: doping) ofwel de competitie devalueren omdat ze kunstmatig, bijvoorbeeld technische verschillen in uitrusting introduceren. (Voorbeeld: de klap-schaats).¹⁴ Van belang is verder dat relevante verschillen niet willens en wetens gecreëerd zijn en/of ongedaan kunnen worden gemaakt. Voorbeeld: Tijdens een voetbalwedstrijd begint het te regenen, het ene team is daardoor in het voordeel omdat het technischer is. Dit schept echter geen onsportieve ongelijkheid. Het is een verschil dat in de wedstrijd door toeval is ontstaan, niet gecreëerd. Maar als het veld zonder toestemming van de tegenpartij om die reden uitgebreid gesproeid is voor de wedstrijd wordt het al anders. Het zoeken van evenwicht tussen beheersing en toeval is een van de dimensies die de zin van de sportpraktijk en de waarde van de interne goederen ervan bepaalt.¹⁵

Van belang voor het vervolg van deze uiteenzetting is dat er geen eenvoudige manier is om deze drie soorten regels en de subklassen van regels die ik kort beschreven heb, in een helder normatief verband te plaatsen van waaruit meteen duidelijk wordt welke regels essentieel zijn, welke relatief, en welke overbodig. In het verlengde daarvan is

¹⁴ Een steeds in het debat over doping terugkerend misverstand is dat sport per definitie oneerlijk is, omdat er verschillen in genetische aanleg en bijvoorbeeld financiële mogelijkheden tussen atleten (of zelfs nog algemener: tussen mensen) zijn. De suggestie is: dopinggebruik is slechts een *extra* vorm van ongelijkheid. Het gaat echter in de sport niet om het afspreken en organiseren van gelijkheid in het luchtedige, zodat *iedereen* gelijke kansen heeft. Het gaat erom dat de *deelnemers aan een wedstrijd* onder afgesproken en transparante condities van gelijkheid tegen elkaar in het krijt treden. Hier toont zich opnieuw het belang van de wedstrijd als referentie voor betekenis. Kwesties van fairness in sociale praktijken (inz. meritologische, op verdienste gebaseerde praktijken) zijn bijna altijd gebonden aan referentiegroepen en contexten (zie hiervoor: M. Walzer, *Spheres of justice*). Wanneer het gaat om morele rechten op een fundamenteel niveau, kan men beter spreken van mensenrechten die niet geschonden mogen worden, dan over fairness die gerealiseerd moet worden. Het spreken over mensenrechten in relatie tot concrete historische sociale praktijken, en zeker meritologische praktijken, lijkt me een ‘category mistake’.

¹⁵ Andere dimensies zijn: gelijkheid en verschil; spanning en voorspelbaarheid; verdienste en lot; product en proces: het resultaat en de manier waarop het behaald wordt.

het ook verre van eenvoudig om het morele gewicht of de noodzaak van het volgen van deze regels eenduidig te bepalen. Een van de oorzaken waarom dit niet kan is dat de regels van fairness, de regels van het ethos, vaak omstreden zijn. De meningsverschillen over het gewicht van die regels kunnen vanuit verschillende invalshoeken worden begrepen. Sommige sporters zullen meer dan anderen gefixeerd zijn op eigenbelang. Sporters en andere betrokkenen hebben soms andere ideeën over het telos en de interne goederen van de sport. Of sporters maken principieel of bij gelegenheid andere afwegingen (sommige vinden techniek de basis van voetbal, anderen felheid en inzet – de twee partijen zullen het vaak oneens zijn over het morele gewicht van overtredingen). Over de regels van de logos is ook veel discussie mogelijk omdat succesvolle regels vaak complex zullen zijn en een kwestie van ervaring, inzicht en prudentie. Maar die discussie is in zekere zin coherenter en minder principieel dan die over het ethos omdat ze wordt georganiseerd rond en geïnformeerd door het telos: winnen, en dit telos is weer voor een belangrijk deel vastgelegd door de centrale constitutieve regels. In de discussie over de regels van het ethos lijkt meer de essentie van waar het in sport om gaat ter discussie te staan. De dopingkwestie is daarvan een duidelijk voorbeeld. De vraag naar de waarde en het gewicht van regels komt met name naar boven als het gaat om het *veranderen* van regels, hetgeen in de sport aan de orde van de dag is, en zulks op alle genoemde niveau's van regels. Ik zal mijn eigen normatieve positie over de samenhang en het belang van diverse typen regels hier niet uitwerken. Dat zou teveel woorden vergen, en is misschien ten leste ook alleen in verwijzing naar specifieke sporten uitvoerbaar. Ik zal echter wel schetsen welke vraag hier aan de orde is en welke bronnen of instanties van autoriteit in het geding zijn. Vervolgens zal ik tot besluit van dit artikel in grove lijnen schetsen hoe de kwestie van 'Human enhancement in de sport' deze morele kwesties op scherp zet.

7. Atleten, bonden, publiek: drie perspectieven op de normativiteit van een sportpraktijk en de rechtvaardiging van regelveranderingen

MacIntyre benadert een praktijk vooral vanuit het deelnemersperspectief, ook normatief gezien. Hij maakt ook een reeks opmerkingen over het onderscheid tussen instituties en praktijken. Instituties worden door MacIntyre omschreven als organisaties die de continuïteit van de praktijk verzekeren door de voorwaarden ervoor (financieel, organisatorisch, politiek, etc.) veilig te stellen. Voor de wetenschap is de universiteit de centrale institutie. De Vereniging van Universiteiten stelt bijvoorbeeld codes op voor wetenschappers. Voor de sport zijn de belangrijkste instituties sportbonden. Die instituties, laten we ze als de verantwoordelijke bestuurderen, aanduiden, vormen echter maar één, zij het formeel gezaghebbend perspectief op de praktijk. Daarnaast hebben we de *deelnemers* en de *toeschouwers* die ik in een eerdere beschrijving van de drieplaatsige structuur die sport kenmerkt, van essentieel belang heb genoemd. De vraag die naar aanleiding van deze drievoudigheid van perspectieven opkomt is hoe MacIntyre denkt over het veranderen van regels voor praktijken in het licht van redelijke overwegingen. Die zouden te maken kunnen hebben met de uitbreiding van de concepties van doelen en

goederen, volgens MacIntyre immers de inzet van een praktijk.¹⁶ MacIntyre lijkt te suggereren dat die veranderingen (uitbreidingen) van binnenuit ontstaan en dan vooral door de deelnemers zelf, in ons geval de sporters – ‘in the course of trying to achieve’. Een vaak aangehaald voorbeeld is de Fosbury-flop in het hoogspringen. Die totaal andere techniek van springen lijkt een evident voorbeeld van uitbreiding van de concepties van doelen en vermogens in het hoogspringen.¹⁷ Maar praktijken veranderen op veel meer manieren dan deze, en onder druk van veel meer factoren dan alleen het streven van de deelnemers. Technologische en economische factoren dwingen de bij de praktijk betrokkenen, voorop de bestuurders, om te reageren wanneer sporters zich er door laten leiden (denk aan de huidige discussie in het internationale profvoetbal over de transferregels en de regels om het aantal ‘buitenlanders’ in een team te limiteren). Ook het geïnteresseerde publiek heeft over deze ontwikkelingen zo haar oordeel. Dit punt is natuurlijk bij uitstek van belang voor het dopingprobleem, waar de discussie onder druk staat van technologische innovatie zoals gendoping en voortdurend gaat over regels: over de rationale van de dopingregels, de vraag hoe ze moeten worden gehandhaafd en hoe ze moeten worden gerechtvaardigd en de vraag of ze zich verdragen met bv. principes van privacy, vrijheid en integriteit van het individu.

Het punt is dat de sportpraktijk, zoals elke praktijk, een groot aantal betrokkenen kent, partijen die soms vanuit heel verschillende gezichtspunten de handelingen, ontwikkelingen en gebeurtenissen binnen de praktijk, evalueren. Minstens vier verschillende gezichtspunten zijn daarbij aan de orde:

- Het gezichtspunt van de *deelnemers* aan de praktijk, de feitelijke uitvoerders van de sportactiviteit.¹⁸
- Het gezichtspunt van de *toeschouwers of het publiek* dat min of meer onafhankelijk van een wedstrijd geniet.
- Het gezichtspunt van de *autoriteiten* die verantwoordelijk zijn voor de regelgeving en de institutionele organisatie van de praktijk: de bestuurders.
- Het gezichtspunt van de *overheid* als overkoepelende politieke en juridische autoriteit. Dit gezichtspunt zal vooral belangrijk zijn voor de vraag of bepaalde sportpraktijken (denk aan freefight of boksen) überhaupt moeten worden toegestaan, maar in relatieve zin ook voor de regels onder welke omstandigheden of voorwaarden ze worden toegestaan, en in sommige gevallen ook voor schadelijke of gevaarlijke handelingen die binnen de sportpraktijk worden uitgevoerd (al is de politiek en het recht op dit punt historisch uiterst terughoudend gebleken).

De vraag is nu of aan een van deze gezichtspunten een grotere, dan wel een exclusieve normatieve, morele autoriteit zou moeten worden toegekend. Dat vindt bijvoorbeeld

¹⁶ Ik laat hier het politieke, juridische en algemeen-ethische perspectief buiten beschouwing. De grenzen van regelverandering door de bij de praktijkbetrokkenen, worden mede bepaald door deze overkoepelende en autoritatieve normatieve kaders. Ik veronderstel dat de voorgestelde regelveranderingen niet in conflict komen met deze overkoepelende kaders.

¹⁷ Hoewel, in principe had men de ‘Fosbury-flop’, die men een ‘conceptuele innovatie’ zou kunnen noemen, kunnen verbieden, zoals men ook veel technische innovaties verbiedt in allerlei sporten.

¹⁸ Eventueel kunnen bij dit gezichtspunt ook al diegenen betrokken worden die zich min of meer met dit gezichtspunt associëren zoals supporters, coaches, begeleiders e.d.- de positie van bijvoorbeeld de sponsors en de sportartsen is echter al weer veel minder gemakkelijk onder deze noemer te brengen, omdat zij ook andere normen, belangen, idealen en criteria zullen hebben.

Tamburrinni die de professionele sporters aanwijst als diegenen die mogen uitmaken wat de regels voor hun activiteit zouden mogen of moeten zijn. Dat lijkt democratisch en liberaal. De sporters zijn immers het meest betrokken. In veel gevallen hangt er voor hen hun economisch bestaan van af.

Toch lijkt zo'n positie – de autoritatieve en normatieve bron van de sportethiek en de sportregels is het feitelijke ethos van de sporters – om minstens drie redenen lastig vol te houden.¹⁹ De eerste reden is dat de sporters het zelf niet eens zullen zijn over de regels, ook al omdat sommigen bij bepaalde inhoudelijke regels meer belang zullen hebben dan andere.²⁰ Dit laatste sluit aan bij de tweede reden. De sporters zullen zich, in veel opzichten terecht, laten leiden door eigenbelang (niet in het minst door de 'externe goederen' die voor hen van levensbelang zijn). Daarmee komt de eigenheid van de sportpraktijk, die bepaald wordt door een veelheid van regels die het telos en de interne goederen bepalen, op de tocht te staan. Sport is vanuit dit gezichtspunt van professionele sporters niet meer dan een manier om een inkomen en andere externe goederen te verwerven.²¹ De derde reden is dat dit argument specifiek voor professionele of topsport lijkt te gelden, en dat misschien voor amateursport een andere normatieve bron dan de sporters zelf geldt. Deze consequentie trekt Tamburrinni ook. Zijns inziens geldt voor profsport een totaal andere moraal dan voor amateur- of breedtesport. Als ook de amateurs zelf beslissen over hun regels, dan zouden daar door hun specifieke belangen min of meer grote verschillen kunnen ontstaan met profsport. Dit lijkt, behalve dat het conceptueel eigenaardig is – het voetbal dat ik met mijn recreatieteam speel is toch hetzelfde spel als dat Ajax speelt? –, ook om andere, normatieve redenen geen goede zaak.

Zou het publiek en de idealen en normen van het publiek dan autoritatief moeten zijn? Ook het publiek lijkt verdeeld, in ieder geval tussen supporters (die elk weer regels die in het voordeel van hun club zullen steunen) en onpartijdige geïnteresseerden. Maar ook die laatste groep is weer verdeeld gezien het feit dat wielrennen ondanks de vele dopingkwesties van de afgelopen decennia nog steeds grote populariteit geniet. Zijn dan de bestuurderen en de bonden, de feitelijke en officiële autoriteiten, de beslissende normatieve factor? Maar die bestuurderen en bonden worden er vaak van beschuldigd andere belangen te dienen, ongerechtvaardigd behoudend, conservatief en ondemocratisch te zijn. Bovendien zouden autoriteiten die regels van kracht verklaren, zich ethisch gezien moeten laten leiden door andere bronnen van normatieve waardering en

¹⁹ Misschien de belangrijkste reden is dat dit een evidente 'naturalistische drogreden' is: wat de sporter juist vindt, is juist. Maar het voert te ver om dit punt hier uit te werken, en met name een repliek in de trant van: als het om zaken gaat die alleen mij of ons aangaan, klinkt de vraag: 'Dat gaat alleen jou aan, en jij vindt het juist, maar is het daarom ook juist?', al veel minder als een 'open' en zinloze vraag. De uitwerking veronderstelt dus dat getoond wordt dat de normativiteit van sport alleen een zaak van sporters is.

²⁰ Dit punt wordt door sommige sportfilosofen nogal benadrukt: zij zien de strijd om de regels als een machtsstrijd die deel uitmaakt van de sportpraktijk. De kunst om de autoriteiten ervan te overtuigen dat een bepaalde manier van preparatie voor een wedstrijd, bv. een dopingmiddel, gerechtvaardigd is, zou dan een vaardigheid zijn die onder de logos van de praktijk valt. Zie bijv. Burke (1997). Dit lijkt me echter een logische fout. De deugden en redenen van 'praktisch-logische' aard staan of vallen met een verwijzing naar regels die de praktijk definiëren. De kunst en deugd om die regels veranderd te krijgen verwijst naar een andere, politieke, praktijk: de kunst van de macht.

²¹ De paradox is dat die manier van inkomensverwerving staat of valt met de belangstelling van een publiek. Dus met evenveel reden zou men het publiek kunnen aanwijzen als de autoriteit om de regels van het spel te bepalen

redengeving, niet door het enkele feit dat ze de macht hebben om hun eigen gang te gaan. Hier geldt hetzelfde argument dat ook voor sporters geldt die moreel gezien ook andere argumenten dan puur egoïstische zouden moeten hebben om hun steun voor een regel(-verandering) te motiveren.

Dit laatste lijkt me het beslissende punt. Natuurlijk kunnen we proberen een sluitende redenering te vinden voor een *procedurele* oplossing voor het probleem van rechtvaardiging van regels en normen (of regelveranderingen) voor een praktijk. Zo'n procedurele oplossing zou erin kunnen bestaan dat een van de genoemde partijen de formele bevoegdheid krijgt om met kracht van autoriteit de regel te bevestigen of te wijzigen. In feite is zo'n autoritatieve instantie ook een onontbeerlijk element in de institutionele context van een sport, omdat de praktijk per definitie een sociale, coöperatieve activiteit is die alleen maar zinvol kan bestaan bij de gratie van een relatief eenduidig corpus van regels. Het meest voor de hand ligt dat deze autoriteit bij een sportbond ligt, zoals ook nu het geval is. Maar dat betekent niet dat die autoriteit willekeurig van deze macht gebruik kan maken. Zij is, net als de wetgever in politicus, afhankelijk van de mate waarin haar beslissingen erkend worden, draagvlak hebben, gemotiveerd kunnen worden door een verwijzing naar iets anders dan het gezag alleen. Minstens zal die procedurele oplossing dus te maken moeten hebben met de bereidheid van bestuurders om te luisteren naar de argumenten en opvattingen van andere betrokkenen en daarop inhoudelijk te reageren. Dit is de dimensie van de democratische proces dat aan rechtvaardigingen voor regels en regelwijzingen in sociale praktijken ten grondslag moet liggen. Maar in laatste instanties wordt dit democratische proces in sociale praktijken zoals sport, anders dan in de politieke praktijk, niet slechts van inhoud voorzien, en begrensd, door fundamentele, 'constitutionele', principes en bronnen van normativiteit (denk aan het verbod voor voetbalclubs om minderjarige kinderen aan zich te binden), maar ook door de verwijzing naar de bijzondere manier waarop een sportpraktijk historisch en sociaal de viervoudige structuur (telisch, logisch, ethisch en pathisch) heeft gerealiseerd en hoe die manier de morele, existentiële en esthetische betekenis van sport tot uitdrukking brengt. Ik zal in de slotparagraaf aan de hand van het thema van genetische doping de lijnen waarlangs deze argumentaties zouden kunnen verlopen, schetsen.

8. Human enhancement en sport

Ik heb de lezer meegenomen op een lange en brede weg teneinde op het punt aan te komen dat de aanleiding was voor dit artikel: hoe kan en dient de sportgemeenschap en de politiek zich ethisch gezien te verhouden tot de mogelijkheden van genetische doping – het verhogen van de menselijke atletische en sportieve mogelijkheden, met behulp van genetisch gemodificeerde stoffen of technieken (somatische gendoping) of het voortbrengen van specifiek op sportmogelijkheden geselecteerde of geïnduceerde mensen (kiembaan-enhancement). Het laatste lijkt voorlopig een brug te ver, maar het eerste is volgens veel experts al realiteit. Het 'spook' van de genetische enhancement duikt niet voor niets prominent en vaak op in de sportkolommen. Topsport is georiënteerd op perfectie. Het streven naar 'enhancement' – verbetering, versterking: citius, altius, fortius – en het ontwikkelen van technieken om dat streven te realiseren, komt op vele manieren en in vele technieken al meer dan 150 jaar tot uiting. Enhancement is 'the very

thing sports are about'. Ik stel vast, in het verlengde van de hierboven ontwikkelde agonistische conceptie van sport, dat verbetering geen absolute maar een relatieve betekenis heeft. Sport is niet gericht op een absoluut beste prestatie, die bijvoorbeeld in steeds scherpere records tot uiting zou moeten komen, maar op het winnen van wedstrijden. Het gaat erom beter zijn dan de tegenstanders in een wedstrijd, onder condities die relatief betrekkelijk zijn, en relatief kunnen zijn zonder afbreuk te doen aan de essentiële dimensies van de sportpraktijk. Ik ga daarom verder niet in op voorstanders van genetische enhancement uit bijvoorbeeld transhumanistische hoek, die menen dat de sport op weg is, en dient te zijn, naar een steeds perfectere realisering van een absoluut telos, daarmee bedoel ik: een telos dat los komt van de relatieve rivaliserende context. Zo'n telos zou bijvoorbeeld het steeds sneller lopen van de 100 meter door de mens zijn, in bijvoorbeeld acht of zeven seconden. Ik acht dit een absurd perspectief op waar het in de sport om gaat. Of beter gezegd: sport die die weg op gaat, wordt op d'n duur absurde en zinloze sport, als het nog sport genoemd kan worden.

Ten aanzien van de manieren waarop 'enhancement', verbetering, in de *relatieve* zin tot stand kan worden gebracht, staan ten aanzien van dopinggebruik twee normatieve posities tegenover elkaar. Er is de liberale positie die meent dat het verbieden van dopinggeduide middelen en vooral het onverbiddelijk controleren en sanctioneren dat ermee verbonden is, veel te ongenueanceerd is, geen oog heeft voor belangrijke principes van de ethiek zoals privacy en individuele vrijheid, en uiteindelijk geen nuttig doel dient in de sport, alleen maar ondoorzichtigheid, criminaliteit en risico's bevordert en verdere vooruitgang en grotere en meeslependere sportprestaties verhindert.

Aan de andere kant staan diegenen die een streng verbod voorstaan en gehandhaafd willen zien omdat zonder dit verbod allerlei elementaire uitgangspunten van de sport als een faire en interessante praktijk in de eerder beschreven zin, en vooral als een menselijke praktijk uiteindelijk verloren zullen gaan. Zij schilderen een slippery slope-ontwikkeling aan het einde waarvan chemisch en genetisch geprepareerde of zelfs gefabriceerde superroboten tegen elkaar in het strijdperk treden. Op zo'n activiteit zouden praktische en morele oordelen rond verdienste, fairness, spanning, drama en schoonheid niet langer van toepassing zijn.

Een sterk punt van de eerste, liberale positie is dat het voor de tegenstanders moeilijk is om aan te geven waar de rechtvaardiging ligt van een absoluut verbod, gegeven het feit dat andere vormen van voorbereiding *niet* worden verboden (bv. de veelgenoemde hoogtestage die een min of meer soortgelijk effect heeft als bloeddoping). Wat is de rechtvaardiging om farmacologische, eventueel genetische doping dan wel te verbieden? Waar is de consistentie en waar zijn de criteria?

Een sterk punt van de tweede, meer conservatieve, positie is dat ze de constitutieve, begrenzendende en regulerende regels van de sportpraktijk serieus neemt. De complexe historische vorm van de praktijk die langzaam en incrementalistisch is uitgekristalliseerd, is een beproefde manier gebleken om de hearts and minds van veel mensen voor zich in te nemen en te interesseren. Why change the game?

Ik voel me duidelijk meer thuis bij de tweede groep vanwege argumenten die verband houden met alle vier de dimensies van de sportpraktijk die ik hierboven heb beschreven. Het enige punt waarop ik de liberalen wil bijvallen, is dat de sterke inbreuk op privacy en levenssfeer van sporters om het dopinggebruik te controleren, moreel problematisch is en dat in de toekomst nog verder zal worden. Dit is echter een probleem van de

‘tweede orde’, in die zin dat niet het dopingverbod een inbreuk is op privacy en levenssfeer, maar de *procedures* die nodig zijn om het verbod te handhaven. Als de sporters het verbod zonder controles, op basis van zelfregulering en convenanten, zouden naleven, zou het strenge, disciplinerende regiem van anti-doping-autoriteiten niet of minder nodig zijn. Dit punt, dat een beetje klinkt als *‘De sporters hebben het aan zichzelf te danken’*, kan ik hier echter niet verder uitwerken. Een ‘no-doping’-sportpraktijk is voor een deel ook een ‘collectieve-actie-probleem’.

Wat zijn nu de belangrijkste redenen om genetische verbetering in de sport tegen te gaan? Ik doe voor mijn argumenten een beroep op de hierboven ontwikkelde conceptie van sport waarin vier dimensies zijn onderscheiden. Minstens een daarvan kan nadrukkelijk moreel worden genoemd, die van het ethos van de sport, met de diverse regels en principes die daarin zijn opgenomen. Ik geef de grote lijn van elk van de vier argumentaties aan.

Het telos van de sport heb ik omschreven als het winnen van een wedstrijd, gebaseerd op het willens en wetens aanvaarden van de obstakels, in de vorm van constitutieve regels en in de vorm van rivalen die óók de winst willen behalen. Sport is in deze zin gebaseerd op het erkennen en zelfs toejuichen van moeilijkheden en restricties (het ‘challenge-aspect’), die verdienste, eer en trots – sterk-evaluatieve oordelen, – pas mogelijk maken. Deze obstakels zijn collectief zelfopgelegd, conventioneel en relatief. Op dit relatieve karakter kom ik nog terug, want de vraag dringt zich onmiddellijk op: relatief waaraan? De kern van de ‘telische’ argumentatie tegen genetische enhancement (en tegen doping in het algemeen) is dat de poging om via genetische modificatie deze obstakels (en de grenzen die er vanuit de menselijke mogelijkheden mee verbonden zijn) weer te ontkennen, of uit de weg te ruimen, en niet te confronteren in de strijd tegen anderen, in zekere zin een zelf-ontkenning inhoudt: een ontkenning van het feit dat sport een sociale praktijk is die een specifiek soort vrijheid realiseert. Deze vrijheid wordt buiten-spel gezet wanneer de door een sport geconstrueerde obstakels en uitdagingen ‘te lijf’ worden gegaan met zuiver mechanische, door anderen geïnduceerde en niet door de activiteit van de persoon zelf bemiddelde technieken en middelen. Genetische doping mist in zekere zin the point of the game.

Dit principiële punt wordt vervolgens concreet uitgewerk in respectievelijk de logische en ethische argumentatie tegen genetische doping. De logische argumentatie put uit het feit dat de logos van een sport bestaat in de redenen en regels waarvan sporters gebruik maken in de sportpraktijk, in het bijzonder in de wedstrijd – hun strategieën, vaardigheden, technieken, etc. Door genetische doping, die zich noodzakelijkerwijs richt op de lichamelijke, mechanische dimensie van dit complexe patroon, wordt dit patroon gereduceerd en daarmee wordt de sport minder interessant gemaakt. Dat is ook de reden waarom doping vooral een probleem is in die takken van sport die relatief eendimensionaal op een bepaalde lichamelijke kwaliteit of eigenschap gebaseerd zijn, zoals de 100 meter hardlopen. De regels en redenen die in deze discipline aan de orde zijn en kunnen worden gepraktiseerd, zijn beperkt. Voorzover de 100 meter interessant is, zou het in subtiele verschillen tussen stijl, een goede krachtsverdeling en techniek van lopen zitten. Veel ruimte voor strategie is er echter niet. Deze subtiele verschillen en de kleine marges die er tussen lopers zijn, kunnen echter gemakkelijk teniet kunnen worden gedaan, door een goed gefundeerd genetisch doping-programma dat de lichamen van de atleten op een ideale manier prepareert voor het sneller lopen van deze afstand. In het

voetbal is doping veel minder een probleem. Genetische preparatie of selectie op een dimensie of eigenschap, veelal een lichamelijke eigenschap, biedt geen garantie op het succesvol opereren van voetballers op de integrale wijze die in een complexe sport als voetbal wordt gevraagd. Veelal zal de eenzijdigheid die het dopinggebruik aankleeft, contraproductief werken, bv. omdat het met behulp van amfetamine overschrijden van vermoeidheidsgrenzen, negatief uitwerkt op de noodzakelijke coördinatie van het handelen.

De argumentatie tegen doping vanuit het ethos zou moeten worden uitgewerkt volgens de diverse principes en achtergrondregels die in dit ethos vervat liggen. Prominent is hierin het principe van fairness, de gedachte dat sporters in een wedstrijd met elkaar strijden om de winst tegen een achtergrond van overeengekomen gelijke condities. Let wel: niet alle condities hoeven precies gelijk te zijn. Dat zou onmogelijk zijn. Alleen de lichamen van sporters verschillen al in veel opzichten. Maar essentieel zijn een aantal overeengekomen en afgesproken gelijke condities van technische en lichamelijke aard. Het principe van fairness is mijns inziens nog volop van toepassing in de huidige sport, omdat relatief duidelijke regels ontdoken worden door dopinggebruikers, met als gevolg ongelijke begincondities in een wedstrijd. Maar het fairness-argument zou minder opgaan, volgens critici, wanneer de dopingregels zelf veranderd zouden worden en dopinggebruik, genetische preparatie, aan alle deelnemende atleten zou worden toegestaan. Sommige auteurs uit de liberale hoek, verdedigen dit op grond van algemene principes van vrijheid van personen en professionals om hun autonomie te realiseren in alle omstandigheden, ook hun beroep. Andere auteurs verdedigen het loslaten van het dopingverbod met het argument dat een goede en volledig vrijgelaten fysieke preparatie een van de dimensies is waarop sporters beoordeeld kunnen worden en dus een dimensie van competentie. Beide argumenten vind ik niet erg sterk, maar ik laat ze hier verder ongemoeid. Ze tonen vooral aan dat het fairness-argument alleen betekenis en autoriteit heeft als het holistisch geïnterpreteerd wordt, d.w.z. in verband wordt gebracht met de ander dimensies van sport zoals de telische, logische en pathische dimensie, kortom met de praktijk van een sport als geheel. Zonder zo'n interpretatie kunnen de zojuist aangehaalde auteurs simpelweg zeggen dat het unfair is om sporters, toch vrije individuen, puur op grond van macht de vrijheid te ontfemen om naar eigen goeddunken zich te prepareren. De gelijke begincondities, waarop het fairness-principe betrekking heeft, en waarmee niet mag worden gemarchandeerd, hebben precies betrekking op het veilig stellen en uitlichten van die aspecten, eigenschappen en omstandigheden die voor het telos en de interne goederen van een sport, essentieel zijn, en die het pathos waarmee de sport beoefend wordt, van inhoud voorzien. Voor een belangrijk deel hebben deze aspecten, eigenschappen en omstandigheden te maken met waardedimensies die de sport verbinden met bredere antropologische vooronderstellingen, omtrent bijvoorbeeld verdienste, inzet, verantwoordelijkheid, verwijt, vrijheid e.d. – vooronderstellingen die zogenaamde reactieve attitudes en oordelen ten aanzien van handelingen en prestaties eerst zin verlenen. Genetische doping zal deze waardedimensies terugdringen, omdat per definitie met doping een niet door de vrijheid van de persoon bemiddelde 'enhancement' van zijn mogelijkheden om te presteren en te winnen wordt bedoeld. De verwijzing naar deze reactieve attitudes en oordelen, kort gezegd: wat we vinden en moeten of mogen vinden van de prestaties van atleten, legt ook een verband met een andere overweging die in het dopingdebat vaak onvermeld blijft. Deze overweging

geldt de betekenis van het *publieke* karakter van sport, de zichtbaarheid van de sportverrichtingen en de manier waarop die zichtbaarheid de ervaringen van de toeschouwers (en de deelnemers, en elke deelnemer is in zekere zin ook toeschouwer) bepaalt. Het gaat om het vertrouwen dat de toeschouwer kan hebben dat wat hij ziet ook werkelijk is wat hij denkt dat er gebeurt, d.w.z. dat het zich afspeelt op grond van de postulaten en vooronderstellingen omtrent verdienste, inzet, etc. die hij veronderstelt van kracht te zijn. Dat vertrouwen is mijns inziens essentieel voor de waarde en de zin van sport, en voor de toekomst van de sport. De manier waarop technologie, farmacologie, de wetenschap in het algemeen in hun toepassingen op sport en sporters dit vertrouwen kunnen ondergraven, blijft teveel onderbelicht. Ik meen dat er in de toekomst, als genetische doping werkelijkheid wordt, gemakkelijk een situatie kan ontstaan waarbij het publiek terecht de conclusie trekt dat de categorieën en oordelen die ‘traditioneel’ van toepassing waren op sporters: bewondering, waardering, lof en blaam, niet langer gelden. Topsporters en publiek zullen op dat moment niet langer een (sport-)wereld delen waarin het als zinvol wordt ervaren om dat wat er gebeurt te evalueren op basis van verdienste, eer, inzet, recht en plicht. Daarbij hoeft niet te worden ontkend dat die wereld en de oordelen die door deze wereld mogelijk worden gemaakt (en die waardoor die wereld mogelijk wordt gemaakt), relatief en historisch bepaald zijn, vandaag de dag net zozeer als in het verleden. Wat vooral belangrijk is dat wordt erkend wat in deze discussie op het spel staat, dat alle betrokkenen erkennen dat ze niet alleen ‘belanghebbenden’ zijn (stakeholders) maar ook letterlijk betrokken zijn, zorg hebben voor de manier waarop deze historische praktijk op een zinvolle, rijke en faire manier in stand kan worden gehouden, dat ze oog hebben voor de diepte van hun passie en liefde voor de sport, en voor het feit dat er veel manieren zijn, naast de sport, om ergens *van* te leven, maar niet zoveel om *voor* de sport te leven.

9. Conclusie

Het is op dit punt dat ik vermoed, want meer dan een vermoeden is het niet, dat het derde perspectief op ethiek en sport, de manier waarop sport de ethiek iets kan leren, in beeld komt. De criteria die we in de sport gebruiken om uit te maken wat telt als een doelpunt, of wat telt als een mooi doelpunt, kunnen worden gezien als voorbeelden van hoe we in het leven en onze ervaring van de wereld in het algemeen criteria gebruiken om zaken te individueren: te bepalen wat als een stoel of een tafel, of als dezelfde tafel, geldt en wat het verschil is tussen een stoel en een tafel. Maar die criteria maken op een tweede niveau ook duidelijk wat *telt*, wat belangrijk is voor menselijke wezens. Doordat criteria constitutief bepalen hoe mensen dingen identificeren en individueren, verwijzen ze naar de onderscheidingen en verbanden die voor mensen van belang zijn, die voor mensen zin uitmaken. De (meestal impliciete) overeenstemming tussen ons over de criteria waarop de structuur van onze concepten waarmee de wereld ordenen, berust, is een uitdrukking van de manier waarop we in onze interesse in de wereld en in onze reacties op de wereld op elkaar zijn afgestemd. Dat we het eens zijn over de criteria (bijvoorbeeld over welke achtergrondcondities, welke ‘performance-enhancing’ substanties verboden zijn) betekent dat we wegen of sporen die onze interesse en onze gevoelens volgen, delen manieren om te reageren op wat zich in de wereld afspeelt, een gevoel

voor betekenis, voor overeenkomst, voor buitenissigheid – kortom het betekent dat we een levensvorm delen. Dat is mijns inziens ten diepste wat er aan de hand is in de discussie over doping. Deze gedachte komt goed naar voren in het volgende citaat van de Amerikaanse filosoof Stanley Cavell, waarmee ik dit betoog wil afsluiten:

So a justification for saying that a different practice is 'just as good' or 'better' is that it is *found* just as good or better (by those who know and care about the activity). But is the *whole* game in service of anything? I think one may say: It is in service of the human capacity, or necessity, for play; because what *can be played*, and what play can be watched with that avidity, while not determinable a priori, is contingent upon the given capacities for human play, and for avidity. (It should not be surprising that what is necessary is contingent upon something. Necessaries are means). ...There is no necessity that human capacities should train to just these proportions; but just these proportions reveal the limits of those capacities. Without those limits, we would not have known the possibilities.

What I take as a matter of course is not itself a matter of course. It is a matter of history, a matter of what arrives and departs from a present human interest. I cannot decide what I take as a matter of course, any more than I can decide what interests me; I have to find out. (Cavell, 1996)

Aan dit proces van 'finding out', 'er achter komen' wat u, als lezer en misschien als sportliefhebber, interesseert, wat u als natuurlijk en vanzelfsprekend beschouwt en wat niet, hoop ik met dit artikel een bijdrage te hebben geleverd.

Literatuur

- ARENDDT, H. (oorsprong. 1958, 1998) *The human condition*, Chicago: University of Chicago Press.
- BEAUCHAMP, T. L. & CHILDRESS, J. (2001; 5th ed.) *Principles of biomedical ethics*, Oxford: Oxford UP.
- BURKE, M. D. (1997) 'Drugs in sport: Have they practiced too hard? A response to Schneider and Butcher', *Journal of the Philosophy of Sport*, 1997, XXIV, 47-66.
- CAVELL, S. (1996) 'The normal and the natural', in: *The Cavell Reader*.
- CAVELL, S. (oorspr. 1979, 1999) *The claim of reason, Wittgenstein, skepticism, morality, and tragedy*, New York: Oxford UP.
- HARE, R. M. (1989), 'Rules of war and moral reasoning', ch. 5 in: *Essays on political morality*, Oxford: Clarendon Press, 45-61.
- HUIZINGA, J; (oorspr. 1938, 1997) *Homo ludens. Proeve ener bepaling van het spelelement in de cultuur*, Amsterdam: Contact.
- KAGAN, S. (1997) *Normative ethics*, Boulder, CO: Westview Press.
- LOLAND, S. (2002) *Fair play in sport. A moral norm system*, London: Routledge.
- MACINTYRE, A. (1981) *After virtue. A study in moral theory*, London: Duckworth.

- McGINN, C. (2008) *Sport* (The art of living series), Durham (UK): Acumen Publishing.
- MIDGLEY, M. (1974) 'The Game Game', *Philosophy*, 49, 231-253.
- RAWLS, J. (1955) 'Two concepts of rule,' *Philosophical Review*, 60, no. 2 (January 1955), 3-32.
- STEENBERGEN, J. (2004) *De grenzen van de sport*, dissertatie Tilburg.
- SUITS, B. (1998) 'The elements of sports'. In: W.J. Morgan & K.V. Meier (eds.), *Philosophic Inquiry in Sport*, Champaign: Human Kinetics.
- TAMBOER, J. & STEENBERGEN, J. (2000) *Sportfilosofie*, Budel: Damon.
- TAMBURRINI, C. M. (2000) *The hand of God, Essays in the philosophy of sports*, Gotenborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- WALZER, M. (1983) *Spheres of justice. A defence of pluralism and equality*, New York: Basic Books.